

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

آینه معرفت

(نشریه علمی فلسفه و کلام اسلامی)
سال بیست و دوم، شماره ۷۲ / پاییز ۱۴۰۱

صاحب امتیاز:
دانشگاه شهید بهشتی
دانشکده الهیات و ادیان

مدیر مسئول:
دکتر حسن سعیدی

سر دبیر:
دکتر حسن سعیدی

مدیر داخلی:
دکتر زکریا بهارنژاد

اعضای هیئت تحریریه به ترتیب الفبا:

دکتر محمد ابراهیمی ورکیانی (دانشیار دانشگاه شهید بهشتی)، دکتر سیدعلی اکبر افجه‌ای (استاد دانشگاه علامه طباطبائی)، دکتر محسن جوادی (استاد دانشگاه قم)، آیت الله دکتر سیدحسن سعادت مصطفوی (دانشیار دانشگاه امام صادق)، دکتر حسن سعیدی (دانشیار دانشگاه شهید بهشتی)، دکتر محمدعلی شیخ (استاد دانشگاه شهید بهشتی)، دکتر منوچهر صانعی (استاد دانشگاه شهید بهشتی) دکتر قربان علمی (دانشیار دانشگاه تهران)

همکاران علمی این شماره به ترتیب الفبا:

دکتر مصطفی آذرخشی، دکتر محمد رسول ایمانی خوشخو، دکتر زکریا بهارنژاد، دکتر حسین بیات، دکتر محمد رضا بیات، دکتر مسعود حاجی ربیع، دکتر صالح حسن زاده، دکتر رسول رسولی پور، دکتر عبدالرضا سلامی، دکتر محمدجواد شمس، دکتر قدرت اله طاهری، دکتر قربان علمی، دکتر سحر کاوندی، دکتر عبدالرضا مظاهری، دکتر ابراهیم نوئی

مترجم چکیده‌ها:

دکتر محمد رضا عنانی سراب

ویراستار:
فروغ کاظمی

صفحه آرا:
مریم میرزایی

کارشناس:
رقیه علیقلی پور

نشانی: تهران، اوین، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده الهیات و ادیان، دفتر نشریه کد پستی: ۱۹۸۳۹۶۹۴۱۱

www.jipt.sbu.ac.ir
E-Mail: ayenehmarefat@sbu.ac.ir

تلفکس: ۲۲۴۳۱۷۸۵   تلفن: ۲۹۹۰۵۶۹۴
چاپ و صحافی: چاپخانه دانشگاه شهید بهشتی

در تاریخ ۹۱/۱۰/۲۵ طی نامه ۲۰۵۱۳۹/۳/۱۸ رتبه علمی پژوهشی نشریه آینه معرفت توسط کمیسیون نشریات وزارت علوم و تحقیقات و فناوری تمدید اعتبار شده است.

دسترسی به مقالات این نشریه آزاد است.
نشریه علمی آینه معرفت در سایت زیر به طور تمام متن قابل بازیابی است:

www.ISC.gov.ir
www.Magiran.com
www.noormags.ir

پایگاه استنادی علوم جهان اسلام
بانک اطلاعات نشریات کشور (مگیران)
پایگاه مجلات تخصصی نور

شروع انتشار: زمستان ۱۳۸۲
سال نشر: ۱۴۰۱
قیمت تک شماره: ۴۰۰۰۰ تومان

توجه: مسئولیت مطالب و نظریات مطرح شده در مقاله‌های این نشریه علمی بر عهده نویسندگان آن است و چاپ آنها به معنای تأیید آنها نیست.

۱. راهنمای نگارش مقالات

- مشخصات نویسنده: نام و نام خانوادگی، مرتبه علمی و سازمان متبوع صاحب اثر (مؤلف / مترجم)، نشانی دقیق پستی و الکترونیکی و تلفن تماس در پایان مقاله آورده شود.
- تصمیم گیری در مورد چاپ مقاله ها توسط هیئت تحریریه و دو داور متخصص در بازه زمانی ۴ ماه صورت می پذیرد.
- مقاله در نشریه دیگر چاپ نشده یا همزمان برای سایر مجلات ارسال نشده باشد.
- در مقاله هایی که بیش از یک مؤلف دارد باید نویسنده مسئول مشخص شود و مقاله های دانشجویان در مقطع تحصیلات تکمیلی با معرفی استاد راهنما برای داوری ارسال خواهد شد.
- مسئولیت مطالب مندرج در مقاله ها بر عهده نویسنده (یا نویسندگان) است.

۲. ساختار مقاله و روش نوشتن آن

- عنوان مقاله ناظر بر موضوع تحقیق، کوتاه و رسا باشد.
- چکیده؛ حدود ۲۰۰-۱۵۰ کلمه به زبان فارسی و انگلیسی نوشته شود و دربردارنده شرح کوتاه و جامع محتوای نوشتار باشد، شامل: بیان مسئله؛ هدف؛ روش پژوهش؛ ماهیت پژوهش و نتیجه باشد.
- مقاله های ارسالی مرتبط با زمینه های تخصصی فلسفه و کلام اسلامی به زبان فارسی، پذیرفته می شود.
- مقاله ها در کادر مشخص شده مجله (راست، چپ و پایین ۴/۵ سانتیمتر و بالا ۶ سانتیمتر) و قلم زر ۱۳، حداکثر ۲۵ صفحه - تنظیم شود.
- دریافت مقاله فقط از طریق سامانه سیناوب، سامانه مدیریت نشر به آدرس www.jipt.sbu.ac.ir امکان پذیر است.

۳. فهرست منابع و مآخذ

- کتاب: نام خانوادگی، نام (نویسنده)، عنوان کتاب، شماره جلد، نام مترجم یا مصحح و غیره، محل نشر، نام ناشر، سال نشر.
- مقاله:

الف) چاپ شده در مجموعه یا دایرةالمعارف :

- نام خانوادگی، نام (نویسنده)، «عنوان مقاله»، نام مترجم، عنوان مجموعه یا دایرةالمعارف، اهتمام کننده، محل نشر، نام ناشر، سال نشر، صفحه ها.

ب) چاپ شده در مجلات:

نام خانوادگی، نام (نویسنده)، «عنوان مقاله»، نام مترجم، نام مجله، دوره یا جلد، شماره (فصل / ماه و سال)، صفحه‌ها.

ج) چاپ شده در روزنامه:

نام خانوادگی، نام (نویسنده)، «عنوان مقاله»، نام مترجم، نام روزنامه، شماره (روز و ماه و سال)، صفحه.

پایان نامه و منابع الکترونیکی: نام خانوادگی، نام، نام مقاله، آدرس اینترنتی، تاریخ

از نویسندگان محترم تقاضا می‌شود از ارسال مقالاتی که مطابق شیوه‌نامه نیست، خودداری فرمایند؛ صرفاً مقالاتی مورد ارزیابی قرار می‌گیرند که مطابق شیوه‌نامه نگاشته شده باشند.

فهرست مطالب

۷	نقش توجه در تحقق ادراک حسی از منظر حکمت متعالیه ملاصدرا مهدی زمانی
۱۰	بررسی تطبیقی "عوالم غیب مطلق" از منظر ابن عربی و دلتون مریم السادات نوابی قمصری
۱۳	ارزیابی و نقد مبانی عقیده پیناک در «تغییرپذیری خداوند» بر مبنای کلام امامیه محمدابراهیم ترکمانی
۱۵	دلالت‌های اعتقادی و شبهات کلامی داستان موسی و خضر علیهم‌السلام عبدالرحیم سلیمانی بهبهانی
۱۸	بررسی و نقد آراء آیت الله جوادی آملی در تفسیر تسنیم پیرامون پلورالیزم دینی میثم کهن ترابی
۲۰	تحلیل نظر سنایی درباره رابطه عقل و شرع با تکیه بر حدیقه و قصاید سیدعلی هاشمیان بجنورد، احمد خاتمی
۲۲	نقش حکومت و تربیت در تبیین شکاف میان معرفت و فعل اخلاقی در آراء و اندیشه‌های فارابی مریم صمدیه، محمد مهدی شمسی، علی صفرزاده ملکی
8	<i>The Role of Attention in the Realization of Sensory Perception from the Perspective of Mulla Sadra's Transcendental Wisdom, Mehdi Zamani</i>
11	<i>A Comparative Study of 'Absolute Unseen Worlds' from Ibn-Arabi's and De Leon's Perspectives, Maryam Navvabi Ghamsari</i>
14	<i>Critique and Evaluation of the Foundations of Pinnock's Views on God's Mutability Based on Imamieh Theology, Mohammad Ebrahim Torkamani</i>
16	<i>Belief Implications and Theological Doubts Stemmed from the Story of Moses and Khizr (Peace be Upon Him), Abdul Rahim Soleimani Behbahani</i>
19	<i>A Survey and Critique of Ayatollah Javadi Amoli's Views in Tasnim Commentary Regarding Religious Pluralism, Meysam Kohantorabi</i>
21	<i>Analysis of Sanai's Views on the Relationship between Reason and Religion based on Hadiqa and Elegiac Poems, Ali Hashemian Bojnord- Ahmad Khatami</i>
23	<i>Farabi's Views and Ideas on the Role of Government and Education in Delineating the Gap between Knowledge and Moral Act Maryam Samadieh- Mohammad Mahdi Shamsi- Ali Safarzadeh Maleki</i>

نشریه علمی‌اینه معرفت

دانشگاه شهید بهشتی، پاییز ۱۴۰۱

Scientific Journal of Ayeneh Ma'refat
Shahid Beheshti University

علمی پژوهشی

کد مقاله: ۱۲۶۸

صفحات: ۲۶-۱

Doi: 10.52547/JIPT.2022.227249.1268

نقش توجه در تحقق ادراک حسی از منظر حکمت متعالیه ملاصدرا

مهدی زمانی *

چکیده

این مقاله با روش توصیفی-تحلیلی و بهره‌گیری از مقایسه و تطبیق، به تحلیل نقش مؤلفه «توجه» در ادراک حسی از منظر ملاصدرا می‌پردازد. ملاصدرا در باب ادراک حسی تقریرهای گوناگونی دارد. در همه این تقریرها نقش توجه به‌عنوان ویژگی اساسی نفس انکارناپذیر است. این نقش‌گویای ویژگی فعال نفس در ادراک حسی و سایر فرایندهای نفسانی است که بر اساس مبانی خاص ملاصدرا درباره نفس و حقیقت ملکوتی آن استوار است. نظریه ملاصدرا را درباره توجه می‌توان بر دو اساس تبیین نمود. الف) نظریه تعدد قوای نفس و ب) نظریه وحدت قوا و اعتقاد به مراتب نفس. بر اساس دیدگاه نخست که به دیدگاه مشائیان نزدیک‌تر است، توجه به منزله نوعی صافی محدود‌کننده و گلوگاه عمل نموده و در فرایند ادراک و تجرید از ورود بسیاری از داده‌ها از یک مرحله به مرحله بعد جلوگیری می‌کند. بر اساس دیدگاه دوم که بر پایه مبانی خاص حکمت صدرایی استوار است نفس بر طبق درجه قوت خود از منبع توجه برای اعمال خاص خود استفاده می‌کند. در این تبیین توجه همانند منبع نوری است که گاه بی‌اختیار و گاه به اراده نفس بر امور بازتاب یافته و آن‌ها را روشن و برای نفس حاضر و معلوم می‌سازد. دامنه این بازتاب و گستردگی و ژرفای آن به قدرت و توان نفس و مرتبه آن بستگی دارد. مدل توجه از منظر ملاصدرا با مدل‌های ارائه شده در نظریات جدید روان‌شناسان شباهت‌ها و تفاوت‌هایی دارد و امتیاز آن این است که توجه را در همه فرایندهای درون‌آدمی نشان می‌دهد.

کلیدواژه‌ها: توجه، حکمت متعالیه، ملاصدرا، ادراک حسی.

* دانشیار گروه الهیات دانشگاه پیام نور، تهران، ایران (نویسنده مسئول)
zamani108@pnu.ac.ir

The Role of Attention in the Realization of Sensory Perception from the Perspective of Mulla Sadra's Transcendental Wisdom

Mehdi Zamani*

Abstract

The present article, adopting a comparative descriptive-analytical method, deals with the role of "attention" in sensory perception from Molla Sadra's point of view. Mulla Sadra has presented various interpretations of sensory perception. In all these interpretations, the role of attention as a fundamental characteristic of the soul is undeniable. This role expresses the active feature of the soul in sensory perception and other processes, which is based on Mulla Sadra's specific principles underlying his view of the soul and its divine nature. Mulla Sadra's theory of attention can be explained using two bases: a) the theory of multiplicity of powers of the soul and b) the theory of the unity of powers and belief in the levels of the soul. According to the perspective of the powers of the soul which is closer to the peripatetic views, attention acts as a kind of limiting filter and a bottleneck in the process of perception and abstraction, which prevents a lot of data from moving across the stages. Based on the levels of the soul, and the specific principles of Sadra's wisdom, the soul uses the source of attention for its

---

* Associate Professor Of Department of Theology, Payame Noor Univierstiy,
Tehran, Iran
zamani108@pnu.ac.ir

specific actions according to its power. In this explanation, attention is like a source of light that reflects on things sometimes involuntarily and sometimes voluntarily through the will of the soul to make them clear and presentable to the soul. The model of attention presented by Mulla Sadra has similarities with and differences from the latest models proposed by psychologists. The main advantage of this model is that it highlights attention in all in- human processes.

Key Terms: *Attention, Transcendent wisdom, Mulla Sadra, Sensory perception.*

بررسی تطبیقی "عوالم غیب مطلق" از منظر ابن عربی و د لئون

مریم السادات نوابی قمصری *

چکیده

الوهیت و ربوبیت دو مرتبه از مراتب غیبی هستی هستند که در هستی‌شناسی جایگاه خاصی دارند. مقاله حاضر پژوهش تطبیقی آراء ابن عربی و د لئون در موضوع عوالم غیب مطلق است. مراد از عوالم غیب مطلق در این پژوهش، مرتبه الوهیت، به اعتبار وجه ذاتی و اسمانی، و مرتبه ربوبیت، به اعتبار وجه ذاتی، است که از منظر هستی‌شناسی مستقیماً با عالم عین در ارتباط نیستند. نتایج این پژوهش با خوانش آثار این دو نویسنده و شروحاتی که بر آن نگاشته شده جمع‌آوری، تحلیل و طبقه‌بندی شده است. مطلوب این پژوهش تبیین علت پیدایی عوالم غیب مطلق و نیز ارتباط آن‌ها با وحدت ذات و عوالم فروتر می‌باشد. نتایج ناشی از این پژوهش نشان می‌دهد که در رویکرد هستی‌شناسانه این دو متفکر الوهیت محل ظهور اسماء ذات و ربوبیت، مقام ظهور افعال هستند که هر کدام وجوه خاصی دارند. این مراتب به لحاظ وجه ذاتی، بی‌نیاز از خلق و به جهت وجه اسمایی، نقطه آغازین ظهور اسماء هستند. از آن‌جا که الوهیت از منظر هر دو متفکر با ذات تمایز چندانی ندارد تناقض‌گویی در توصیف این مرتبه شایان توجه است. همچنین ربوبیت به لحاظ ذات، ظلمت و غیب مطلق و به لحاظ وجه خلقی، اعیان مظاهر خلق و غیب نسبی است. به‌رغم شباهت‌های شایان توجهی که در رویکرد دو متفکر به الوهیت و ربوبیت شده در توصیفات آن‌ها از این دو عالم، ترجیح رویکرد معرفت‌شناسانه ابن عربی بر رویکرد وجودشناسی د لئون آشکار است؛ از این رو تبیین آن‌ها از علت ظهور تا حدی متفاوت می‌شود.

کلیدواژه‌ها: عوالم غیب، الوهیت، ربوبیت، ابن عربی، د لئون.

A Comparative Study of 'Absolute Unseen Worlds' from Ibn-Arabi's and De Leon's Perspectives

Maryam Navvabi Ghamsari*

Abstract

Divinity and Lordship are two levels of the absolute unseen worlds in existence that have a special place in ontology. The present paper reports on a comparative study of Ibn-Arabi's and De Leon's views on the absolute unseen worlds. The concept of the absolute unseen worlds is defined as the level of divinity considering the essence and names, and the level of lordship considering the essence, both of which have no direct relationship with the real world ontologically. The results of this study are based on close reading of Ibn Arabi's and De Leon's works and the commentaries added to them. The study aimed to explain the causes of the absolute unseen worlds and their relationship with unity of essence and the lower worlds. Based on the ontological approach of these two thinkers, it can be inferred that divinity is the setting of essence names and lordship is the setting where acts appear, all with their specific aspects. These levels are independent by nature from creation and are the starting point for the emergence of names. As from both thinkers' point of view divinity is not much different from essence, contradiction in their

---

* Farhangian University

m.navvabi@cfu.ac.ir

Reception date: 1401/4/5

Acceptance date: 1401/10/12

description of this level is remarkable. Despite considerable similarities between the two thinkers' approach, Ibn Arabi's epistemological approach is different from De Leon's ontological one.

Key Terms: *Divinity, Lordship, Ibn Arabi, De Leon, Unseen worlds.*

ارزیابی و نقد مبانی عقیده پیناک در «تغییرپذیری خداوند» بر مبنای کلام امامیه

محمدابراهیم ترکمانی *

چکیده

ارتباط خداوند با انسان (و لوازم آن) همواره از مباحث مناقشه‌انگیز در میان الهی‌دانان بوده است. از مهم‌ترین شعب این بحث، مسئله «تغییرپذیری» خداوند است. پیناک (از بنیان‌گذاران الهیات گشوده) معتقد است از آنجا که - بنا بر کتاب مقدس - خداوند همواره با جهان در ارتباط بوده است و همچنین تدبیر جهان متغیر منطقاً نیازمند مدبری است که بتواند در شرایط متغیر تدبیر مناسبی داشته باشد، ناگزیر خداوند باید موجودی تغییرپذیر باشد. این مسئله در کلام امامیه به گونه‌ای دیگر تبیین شده است. از دیدگاه متکلمان امامیه اگرچه خداوند هر لحظه با مخلوقات در ارتباط بوده و متولی تدبیر جهان متغیر است، لکن این امر منجر به تغییرپذیری او نمی‌شود. در واقع خداوند در عین تغییرناپذیری، به اقتضای شرایط، گاه برخی امور را مقدم یا مؤخر می‌نماید و این ظهور جدید، نه در ذات خداوند، بلکه در تحقق خارجی امور (افعال او) است. در این مقاله، مؤلف با روش توصیفی-تحلیلی در صدد ارزیابی مبانی عقیده پیناک در تغییرپذیری خداوند بر مبنای کلام امامیه است. کلیدواژه‌ها: الهیات گشوده، پیناک، تغییرپذیری، خدا، کتاب مقدس، کلام امامیه.

Critique and Evaluation of the Foundations of Pinnock's Views on God's Mutability Based on Imamieh Theology

Mohammad Ebrahim Torkamani*

Abstract

God's relationship with man (and its requirements) has always been a controversial topic among theologians. One of the most important themes of this topic is "God's mutability". Pinnock (one of the founders of open theism) believes that since -according to the Bible - God has always been in contact with the world, and the planning of the changing world logically requires a manager who can have appropriate plans under changing conditions, God must necessarily be mutable. This issue is explained in a different way in Imamieh theology. From the point of view of Imamieh theologians, although God is in contact with the creatures every moment and oversees the planning of the changing world, this does not necessarily lead to His mutability. In fact, God, in spite of being immutable, under some circumstances, may give some things precedence over others. However, these new appearances does not reflect God's essence, but His actions showing the external realization of things. The present paper is an effort to evaluate the foundations of Pinnock's views on God's mutability based on Imamieh theology adopting a descriptive-analytical method.

Key Terms: *Mutability, God, Imamieh Theology, Holy scripture, Pinnock.*

---

* Quran and Hadith University
Reception date: 1401/4/14

e.torkamani@yahoo.com
Acceptance date: 1401/8/8

نشریه علمی‌آینه معرفت

دانشگاه شهید بهشتی، پاییز ۱۴۰۱

Scientific Journal of Ayeneh Ma'refat
Shahid Beheshti University

علمی پژوهشی

کد مقاله: ۱۳۴۱

صفحات: ۶۹-۶۹

Doi: 10.52547/JIPT.2023.229455.1341

دلالت‌های اعتقادی و شبهات کلامی داستان موسی و خضر علیهم‌السلام

عبدالرحیم سلیمانی بهبهانی *

چکیده

آیات ۶۰ تا ۸۲ سوره کهف، داستان ملاقات موسی و خضر علیهم‌السلام را گزارش کرده است. حوادثی که در مدت هم‌نشینی و مصاحبت این دو شخصیت الهی به وقوع پیوسته، موضوع بحث یا مستند برخی دیدگاه‌ها در علم فقه، اخلاق و تربیت، کلام و ... شده است. نوشتار حاضر که به سبک توصیفی تحلیلی سامان یافته، با بازخوانی وقایعی که در این ملاقات رخ داده، در پی استخراج دلالت‌های اعتقادی و پاسخ به شبهات مستند به برخی از آیات این داستان است. در آثار تفسیری دارای رویکرد کلامی، به صورت پراکنده و مختصر به این موضوع پرداخته شده است، اما مقالاتی که در باره آیات مذکور نوشته شده، عمدتاً فاقد رویکرد کلامی است و از نگاه اخلاقی، تربیتی و عرفانی به آن نگریسته‌اند. در این پژوهش بر مواردی از معارف اعتقادی تمرکز شده که به صورت مستقیم و بی‌واسطه، از نفس آیات قرآن استنتاج می‌شوند و نیازمند گزارش‌های فرا قرآنی و پیش‌فرض‌های اختلافی نیستند، یا حداقل، کمترین نیاز را داشته باشند. مهم‌ترین دلالت‌های اعتقادی آیات مورد بحث، به عنوان دستاوردهای پژوهش را می‌توان چنین برشمرد: امکان برخورداری برخی انسان‌ها از علم غیب با افاضه الهی؛ تکلیف آور بودن قسمی از اقسام علم غیب اولیاء؛ تأییدی بر قاعده کلامی لطف؛ رمزگشایی از حکمت برخی پدیده‌های ناگوار و پاسخی به شبهه شرور.

کلیدواژه‌ها: سوره کهف، موسی و خضر، علم غیب، علم به حوادث آینده، قاعده لطف، شبهه شرور، شبهات کلامی.

Belief Implications and Theological Doubts Stemmed from the Story of Moses and Khizr (Peace be Upon Him)

Abdul Rahim Soleimani Behbahani *

Abstract

Verses 60 to 82 of Al-Kahf Sureh narrate the story of the meeting between Moses and Khidr. The events taking place while these two divine figures meet have been discussed or documented in the form of views expressed in the science of jurisprudence, ethics, education, theology, etc. The present paper, organized as a descriptive-analytic report, tries to infer the belief implications and to respond to doubts stemmed from some of the verses narrating the story. Exegetical works, with a theological approach, have addressed this topic in a scanty brief manner. Meanwhile, it is to be noted that the articles written about the mentioned verses mostly lack a theological approach. They rather deal with this topic from a moral, educational and mystical perspective. The present paper focuses on religious teachings that can be directly and indirectly deduced from the Qur'anic verses without reference to extra-Qur'anic reports and conflicting presuppositions. The most important religious implications of the verses in question can be listed as follows: the possibility that some people have the knowledge of the unseen world

---

* Quran and Hadith University

soleimani@isca.ac.ir

Reception date: 1401/8/21

Acceptance date: 1401/11/10

emanated from the divine source, the obligations attached to some types of occult knowledge of the God's elected people, confirmation of the verbal rule of grace, deciphering the wisdom of some unfortunate phenomena and an answer to doubts stemmed from the problem of the evil.

Key Terms: *Musa and Khizr, Foreknowledge, Knowledge of future events, The rule of grace, Problem of evil, Theological doubts.*

بررسی و نقد آراء آیت الله جوادی آملی در تفسیر تسنیم پیرامون پلورالیزم دینی میشم کهن توایی *

چکیده

نظریه پلورالیزم دینی از جمله نظریه‌های متأخر به‌شمار می‌رود که با اهدافی متفاوت توسط پیروان آن، طرح و دنبال می‌شود. این نظریه که مورد گفتگو و گاه مناقشه فراوان بوده، در تفسیر تسنیم نیز مفصلاً طرح و نقد شده است. تسلط نویسنده به این نظریه و ارائه بحثی فراگیر که جنبه‌های مختلف این نظریه را مورد واکاوی قرار می‌دهد و بهره‌گیری از استدلال‌های عقلی و نقلی، از محسنات بحث مطرح شده در این تفسیر است. فقدان پاسخی روشن به مقوله رستگاری که از مهم‌ترین پرسش‌های پلورالیزم دینی است، طرح برخی مطالب درون دینی که در پاسخ به اندیشه پورالیستی غیرقابل اتکاء به نظر می‌رسد و همچنین در نظر نگرفتن برخی آیات قرآن که به نوعی مؤید پلورالیزم دینی هستند، از مهم‌ترین نقدهای وارد به مباحث مطرح شده در این تفسیر است. پژوهش حاضر با بهره‌گیری از روش توصیفی تحلیلی و استفاده از منابع کتابخانه‌ای به نقد پلورالیزم دینی در تفسیر تسنیم پرداخته است.

کلیدواژه‌ها: پلورالیزم دینی، تفسیر تسنیم، جوادی آملی، حقانیت، رستگاری.

A Survey and Critique of Ayatollah Javadi Amoli's Views in Tasnim Commentary Regarding Religious Pluralism

Meysam Kohantorabi*

Abstract

The theory of religious pluralism is one of the latest theories that has been developed and pursued by its followers with different goals. In Tasnim commentary, this theory, which has created a lot of controversies, has been introduced in detail and criticized. The author's mastery of this theory and his presentation of a comprehensive discussion that explores various aspects of this theory and the use of rational and narrative arguments are some of the advantages of the discussion. Lack of a transparent answer to the question of salvation, which is one of the most important questions of religious pluralism, the presentation of some intra-religious topics which seem not to be dependable in response to pluralist thought, and the presentation of some Qur'anic citations to confirm the denial of pluralism without taking into consideration some other related verses are criticisms levelled against the issues discussed in this commentary.

The present paper, relying on a descriptive-analytical method using library sources, critiques religious pluralism in Tasnim commentary.

Key Terms: *Religious pluralism, Tasnim commentary, Javadi Amoli, Legitimacy, Salvation.*

---

* Bozorgmehr University of Qaenat

kohantorabi@buqaen.ac.ir

Reception date: 1401/4/21

Acceptance date: 1401/10/19

نشریه علمی آینه معرفت

دانشگاه شهید بهشتی، پاییز ۱۴۰۱

Scientific Journal of Ayeneh Ma'refat
Shahid Beheshti University

علمی پژوهشی

کد مقاله: ۱۳۰۹

صفحات: ۱۴۴-۱۱۹

Doi: 10.52547/JIPT.2023.228356.1309

تحلیل نظر سنایی درباره رابطه عقل و شرع با تکیه بر حدیقه و قصاید

سیدعلی هاشمیان بجنورد *

احمد خاتمی **

چکیده

یکی از دغدغه‌های اصلی سنایی، وجوه تقابل و اشتراک میان عقل و شریعت است. اظهار نظرهای متنوع و گوناگون سنایی درباره عقل و شرع سبب شده است هم چنان که عده‌ای لقب حکیم بر وی نهاده‌اند، عده‌ای نیز او را شاعری متشرع به شمار آورند و حتی گاهی او را در زمره خردستیزان بدانند. به نظر می‌رسد دلیل اصلی این برداشت‌های متفاوت از دیدگاه سنایی نسبت به موضوع مذکور، توجه او به مراتب گوناگون عقل و شرع بوده است. پرسش اصلی این است که سنایی بیشتر چه معنایی از عقل و شرع را مدنظر داشته و تحت چه شرایطی عقل را بر شریعت یا شریعت را بر عقل ترجیح داده است. در این مقاله سعی خواهیم کرد با تکیه بر مطالعات کتابخانه‌ای، تناقض‌های ظاهری کلام وی را در این موضوع توجیه نماییم. به نظر می‌رسد سنایی نه تنها خردورزی و دین‌داری را در تعارض نمی‌دیده است و این دو را مکمل هم می‌دانسته است، بلکه معتقد به اتحاد عقل و شرع در مرتبه‌ای فراتر از صوت و حرف بوده است.

کلیدواژه‌ها: ادبیات فارسی، حدیقه سنایی، حکمت، شرع، تصوف و عرفان، فلسفه.

---

* دانش آموخته گروه ادبیات فارسی دانشگاه شهید بهشتی (نویسنده مسئول) hashemiyan86@gmail.com
** عضو هیئت علمی گروه ادبیات فارسی دانشگاه شهید بهشتی a_khatami@sbu.ac.ir

Analysis of Sanai's Views on the Relationship between Reason and Religion based on Hadiqa and Elegiac Poems

Ali Hashemian Bojnord*
Ahmad Khatami**

Abstract

One of the most important concerns of Sanai is confrontation between reason and religion and their commonalities. Sana'i's varied opinions on reason and Sharia have led some to consider him a theologian, and some have called him a religiously devoted poet. In some cases, he has even been considered anti-rationalist. Seemingly, the main reason for these varied reactions to Sana'i's views on these issues is his consideration of the various aspects of reason and religion. The main question is what reason and sharia meant to Sana'i and under what conditions he preferred reason to sharia and sharia to reason. In this article, adopting a library type of research, we try to explain the contradictions in his statements on this topic. The conclusion is that Sana'i did not see any conflict between rationality and religiosity. He rather considered the two to be complementary at a level that transcend linguistic expression.

Key Terms: *Persian literature, Sanai's Hadiqat al Haqiqa, Wisdom, Sharia, Sufism and mysticism, Philosophy.*

---

* Shahid Beheshti University

hashemian86@gmail.com

** Shahid Beheshti University

a_khatami@sbu.ac.ir

نشریه علمی آینه معرفت

دانشگاه شهید بهشتی، پاییز ۱۴۰۱

Scientific Journal of Ayeneh Ma'refat
Shahid Beheshti University

علمی پژوهشی

کد مقاله: ۱۲۸۷

صفحات: ۱۶۴-۱۴۵

Doi: 10.52547/JIPT.2023.228242.1307

نقش حکومت و تربیت در تبیین شکاف میان معرفت و فعل اخلاقی در آراء و اندیشه‌های فارابی

مریم صمدیه *

محمد مهدی شمسی **

علی صفرزاده ملکی ***

چکیده

آراء و اندیشه‌های فارابی در تبیین شکاف میان معرفت و فعل اخلاقی، با بررسی نقش مدینه فاضله نمایان می‌شود. از نظر فارابی، وظیفه حکومت و مدینه فاضله، ایجاد زمینه مناسب برای عادت‌ها و سنت‌های فاضله در شهرها و بین امت‌هاست که از طریق تعلیم و تربیت امکان‌پذیر می‌شود. در واقع در دیدگاه فارابی مدینه و حکومت می‌تواند شرایط تربیت صحیح و به تبع آن زمینه بروز و ظهور رفتارهای اخلاقی پسندیده گردد و آن زمانی است که مدینه از نوع فاضله آن باشد؛ اما در عین حال مدینه می‌تواند زمینه‌ساز شکاف میان معرفت و فعل اخلاقی گردد و آن زمانی است که مدینه از نوع فاسقه باشد. مدینه فاسقه، مدینه‌ای است که اهالی آن به همه آراء و عقاید اهالی مدینه فاضله باور دارند؛ اما به آن عمل نمی‌کنند و افعال و کردارشان شبیه افعال و کردار اهالی مدینه جاهلیه است. علت این امر را می‌توان در تربیت اهالی مدینه فاسقه و چگونگی حکومت آن جستجو کرد. در واقع تربیت، اساس شکل‌گیری رفتارهای اخلاقی اعم از پسندیده و ناپسند است. البته بایستی به این نکته اشاره شود که فارابی در عین حال به نقش عادت، لذت، ضعف اراده و ضعف در سنجش نیز در ایجاد شکاف میان معرفت و فعل اخلاقی اشاره می‌کند.

کلیدواژه‌ها: فارابی، فعل اخلاقی، ضعف اخلاقی، مدینه فاضله، مدینه فاسقه، تربیت، عادت.

samadih@maragheh.ac.ir

mshamsi905@gmail.com

a.safarzadeh@maragheh.ac.ir

* استادیار گروه معارف اسلامی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه مراغه (نویسنده مسئول)

** گروه معارف اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم پزشکی تبریز

*** استادیار گروه معارف اسلامی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه مراغه

Farabi's Views and Ideas on the Role of Government and Education in Delineating the Gap between Knowledge and Moral Act

Maryam Samadieh*
Mohammad Mahdi Shamsi**
Ali Safarzadeh Maleki***

Abstract

Farabi's views and ideas on bridging the gap between knowledge and moral act are identified when we study the role of virtuous city. According to Farabi, the role of government and the virtuous city is laying the ground for virtuous habits and traditions in cities among nations through education. In fact, according to Farabi, the city and the government can set the scene for proper education, and as a result, for the emergence of the desirable moral behaviors so far as the city is a virtuous one. Meanwhile, the city can pave the way for the gap between knowledge and moral act when it is a vicious one. The vicious city is a city whose citizens share the same beliefs with the virtuous city inhabitants but they do not act according to those beliefs and their acts are similar to those of the ignorant city inhabitants. The reason can be traced back to the education of the people of the vicious city and its government. In fact, education is the basis for moral acts irrespective of whether they

---

* University of Maragheh

** University Islamic Azad Tabriz

*** University of Maragheh

samadieh@maragheh.ac.ir

mshamsi905@gmail.com

a.safarzadeh@maragheh.ac.ir

are proper or improper. Of course, it should be mentioned that Farabi also refers to the role of habit, pleasure, weakness of will and weakness in evaluation in the emergence of the gap between knowledge and moral act.

Key Terms: *Farabi, moral act, moral weakness, virtuous city, vicious city.*